

**ФІЛЬВАРОК ТА
СЕЛЯНИ НА ВОЛИНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XVIII СТ.
(НА ПРИКЛАДІ
ФІЛЬВАРКУ У СЕЛІ
ПОПІВЦІ)**

БЛИЗНЯК М.
м. Острог

Фільварково-панщинна система поширилася в українських землях Речі Посполитої з середини XVI ст. й у вітчизняній історіографії знайшла своє відповідне відображення. Якщо про фільварки Волині другої половини XVI – першої половини XVII ст. вітчизняні та зарубіжні історики написали чимало спеціальних та дотичних до цього регіону й проблеми досліджень, то про фільваркове господарство волинських земель XVIII ст. можна почерпнути відомості лише зі спеціальних праць одного з найавторитетніших дослідників Олексія Івановича Барановича (1882 - 1961)¹. В одній із своїх статей сучасний вчений В. Александрович звернув увагу до порушеної проблеми – проаналізував та опублікував описи житлових будівель фільварків Дубнівського ключа маєтків князів Любомирських, які дають цікавий джерельно засвідчений приклад практично незнаній досі масової забудови Волині XVI – XVIII ст.²

У цьому нарисі ставиться за мету звернутися не до суті самого фільваркового господарства у регіоні. Тут йтиметься в про будівлі, реманент, відробіткову ренту та демографічні показники волинського села Попівці у 1767 р. На основі вказаних головних аспектів у функціонуванні фільваркового господарського комплексу намагатимемося доповнити його специфіку в краї.

Село Попівці³, у досліджуваний час, розташовувалося в Кре-

1 Баранович А.И. Магнатское хазяйство на юге Волини в XVIII в. / А.И. Баранович. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 183 с.

2 Александрович В. С. Житлові будинки групи фільварків Дубного та околиць за описом 1723 року / В. С. Александрович // Архітектурна спадщина Волині. Збірник наук. праць. Рівне: ПП ДМ, 2008. – С. 39 – 43.

3 Тепер село Попівці Кременецького району.

менецькому повіті та належало до Олексинецького⁴ ключа. Причиною до створення документа, на основі якого ґрунтуватиметься дана праця, стали дії княгині Анни Чорторийської, яка позичила у суперіора (настоятеля) Почаївського монастиря Чину Святого Василя Великого Мавриція Рабіце досить значну суму – 200.000 злотих польських. Кредитори в особі суперіора Почаївського монастиря та його братії отримали у розпорядження села Кокорів та Попівці зі всіма полями засіяними та незасіяними, лісами, пущами, ріками, млинами, луками, сіножатями, корчмами, орендами, шинками, дворами та їх забудовою, фільварками, підданими тяглими і нетяглими з їх панщинною, даниною, чиншами та повинностями. Єдине, що ставок у Попопівцях мав залишатися у володінні скарбовому, на відміну від ставу у сусідньому Кокорові, що надавався у розпорядження монастиря.

***

Вцілому для Волинського воєводства збереглося не так вже й багато описово-статистичних джерел, за допомогою яких можна скласти уявлення про фільварковий господарський комплекс, його зовнішній та внутрішній вигляд, конкретні цифри відробіткової, грошової, та натуральної ренти, демографічні показники тощо. 24 березня 1767 р. був споряджений інвентар цього поселення, що дійшов до нашого часу в структурі багатого архіву Почаївської Свято-Успенської лаври та зберігається у Держархіві Тернопільської області⁵.

Отже, звернемо увагу до наступних аспектів функціонування фільварку в світлі названого вище джерела. По-перше, це опис будинків на фільварку Поповецькому: опис будинків, корчми й винниці та реманенту у них; ставів, гребель, млинів та мостів; реманенту та начиння в шпихлері⁶ двірському; городи, лани, сади, сінокоси фільваркові (двірські та орендні); пасіки; висів збіжжя озимого. По-друге, це повинності поповецьких селян, які відбували їх на користь місцевого фільварку. По-третє, дуже цінною складовою опису є статистичні дані про осілість села Попівці з

4 Тепер село Старий Олексинець Кременецького району. Первісна назва села – Андріїв, у 1570 р. Олександра Вишневецька, дочка Андрія, воєводи волинського, внесла цю маєтність у якості посагу, після одруження з Єжи Чорторийським.

5 Держархів Тернопільської області (надалі – ДАТО), ф. 258, оп.1, спр. 97. Справа про маєтності поміщиці Чорторийської, які перебували у заставі у Почаївського монастиря за борги, 88 арк. Розпочато 7 січня 1767 р., закінчено 22 лютого 1784 р.

6 Шпихлер – господарська споруда для зберігання запасів зерна.

розписом відробітків та данин, показників стосовно самого населення.

На жаль, не знаємо напевне про початки розгортання цього господарського комплексу у селі Попівці. Проте намагатимемося відтворити загальний його образ у 1767 р., згідно з документальними свідченнями.

Фільваркові будинки. Сільський фільварок по периметру був оточений плотом з хворосту, частково частоколом, причому як перший фрагмент, так і другий вимагали вибіркового ремонту⁷. В'їзд до фільварку був спланований зі сторони села, за браму слугували жердки, а хвіртка була виконана з частоколу на завісах дерев'яних.

Житлові будинки, традиційно для українських земель, розплановано як «хати на дві половини» з центральними сіннями, які у всіх відомих випадках забезпечували вихід на тильну сторону, про що дізнаємося з конкретних випадків для житлових будівель такого ж типу на Дубнівщині першої чверті XVIII ст., ґрунтовно опрацьованих В. Александровичем⁸. Отже, спробуємо описати згідно з даними джерела Поповецький господарський комплекс.

Тут розміщувався дерев'яний будинок, дах якого на кроквах був перекритий «снопами старими». Ззовні та у середині він був «ліплений глиною» та «вибілений». При вході у сіни було двоє простих дерев'яних дверей «на вильот» на бігунах – дерев'яних завісах⁹. У цих сінях невелика коморка з колотого дерева, обліплена глиною та вибілена.

На цій же території стояла «ізба», входячи до якої по правій стороні були двері простої роботи на дерев'яних завісах з залізними скобами при дверях. Невеликий комин («комінек») кап'ястий, виведений під стелю, при ньому піч «біла» (така, що має комин) з кафель простих, що була поєднана з альковом (поглиблена ніша в стіні, що переважно слугує спальнею). Тут стояла шафа простої роботи з тесаних дощок з двома полицями, а третя – заставлена дощечками й дверцятами зачинена. У цій «ізбі» три вікна, у двох з яких кватирки відкривалися. Всього у вікнах вказано про цілих округлих десять шибок, двадцять дев'ять цілих і п'ять розбитих тафелей (пластин), оправлених у дерево. Під вікнами стояли дві простих лавки на стовпчиках дерев'яних, квадратний дерев'яний

7 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 29.

8 Александрович В.С. Житлові будинки групи фільварків ... – С. 39.

9 Двері навішувались на бігунах – дерев'яних осях, поруч могли бути залізни завіси та завіски.

стіл столярської роботи, з точеними круглими ніжками, а також шухлядкою. Йдучи з «ізби» до алькова стояли дерев'яні двері на бігунах з дощок простих та тесаних на двох металевих скобах. Тут було одне вікно, в якому дванадцять цілих квадратних білих тафель, оправлених у дерево. В алькові до коморки стояли двері з дощок простих, тесаних на бігунах з ланцюжком та двома металевими скобами. В алькові комори стеля з тертих старих балок виготовлена. Вийти з коморки до сіней можна було через двері з простих тесаних дощок на бігуні дерев'яному із дерев'яною клямкою. По лівій стороні розташовувалася традиційна для кожного фільварку пекарня, зайти до якої можна було через прості дерев'яні двері на бігуні дерев'яному. При тих дверях був простий каміні капастий для освітлення. Тут само розташовувалася проста піч, виліплена із глини. У цій пекарні на дерев'яних стовпах була збудована коморка з дерева тесаного, а через підлогу від печі хворостом загороджена. До цієї коморки стояли двері прості, тесані з двома металевими скобами. Названа пекарня мала три вікна з шибками округлими – цілими в дерево оправленими (всього 26) та розбитими (всього 4). Під цими вікнами теж стояли, як і в попередньому випадку, лавки прості, тесані, кілька ціпків. Все це майно було з накриттям, виготовленим із балок тесаних, простих.

За тим будинком стояла ще коморка з тесаного дерева, над якою були виставлений дах з тесаного дерева, а підлога вкладає диллями. До цієї коморки стояли дерев'яні двері на дерев'яному бігуні з дощок тесаних. Тут вже бачимо замок та ключ дерев'яний на дверях. При цій коморці стояло два хлівки на птахів та на відгодівлю кабанів. Дах тут був виплетений з хворосту. З другої сторони стояв хлівчик з плетеного хворосту. Всі ці забудови були накриті єдиним дахом. Між будинком та коморою були невеличкі двері в плоті з дощок простих, що вели до річки¹⁰.

Вище основного будинку стояла шопа, при якій були два хлівки, накриті снопками та соломою, огорожені хворостом з двома дверцями з простих тесаних дощок.

Воловня розташовувалася дещо вище від названої шопи і була накрита соломою, огорожена частоколом з воротами. Воловня відгороджувалася від саду парканом. В саду за воловню теж стояв хлівчик, накритий соломою та огорожений хворостом. Виходячи з воловні можна було натрапити на дверцята, виготов-

¹⁰ ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 29.

лені з нових жердок¹¹.

Важливою будівлею був, безумовно, шпіхлер. В даному випадку бачимо, що він був збудований з дерева у квадрат, де вже використовували дуб, що був міцнішим за своїми якостями і відповідно така будівля могла довше використовуватися. При ньому від фільварку був ганок з підлогою. Двері на завісах двох та двох крюках, а також із засувом дерев'яним, стеля і підлога з тертого дерева. Виходячи зі шпіхлера по праву та ліву руки стояв частокол, двері якого вели до саду.

До структури господарського комплексу входив також і льох. Так, в інвентарі зафіксовані відомості про льох малий, який був викопаний в землі, на завершенні якого була шия, виготовлена з дерева. Над нею була складена шопка, на даху якої були старі снопки. Стеля його була виготовлена з дилів. Він був призначений для овочів та городини.

Другий льох був більшим і якість його теж була вищою. До нього шия з боків і зверху «обдильована». Двері в шії льоху були на бігунах дерев'яних зі скобами металевими. Стіни тут були обдильовані деревом. Над льохом стояла шопка, снопками старими пошита. Цікаво, що при цій шопі була возовня, огорожена частково частоколом, частково хворостом з широкими воротами на бігунах та з дерев'яним засувом¹².

Невід'ємною частиною фільварку була стайня. Вона розташовувалася при шопі, поблизу річки і була збудована з дилів, була на кроквах «пошита» снопками, частково від садку відгороджена хворостом. Двері до стайні виготовлені з простого, тертого дерева. Тут вже був замок та ключ дерев'яний. У самій стайні був жолоб на стовпчиках дерев'яних з яслами з дерева. Другі двері з замком та ключем дерев'яними відкривалися у напрямку до річки Ікви. Від стайні до гумна був збудований мостик з дилів на цій же річці Ікви.

Гумно¹³ було навколо огорожене, до якого ворота з жердок. Тут же була стодола з дилів, яку покрили кроквами та «пошили» снопками. У stodолі стояли подвійні ворота «на вильот» на бігунах дерев'яних. За stodолою стояли ще одні ворота, що вели на поле, при них стояв половник, накритий соломкою.

¹¹ ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 29.

¹² ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 29 зв.

¹³ Гумно, як правило, призначалося для збереження снопів, молотьби та іншої обробки зерна

Обора¹⁴ у Попівцях розташовувалася при гумні і по колу була обведена плотом. Тут було дві шопи – одна вздовж обори, інша – вздовж за хагами, покрита соломою частково поруйнована. Посеред обори стояли козли (мається на увазі підпори) з хворосту на пасовисько вигороджені. Ворота до неї виготовлені з жердок. Тут розташовувався «дійник» (приміщення для доїння корів) та телятник, де розташовувалася телята. Все це було огорожено хворостом та покрито соломою, де було двоє дверцяток з дощок, а треті – з жердок¹⁵. Вихід з обори до річки був перекритий воротами з жердок.

Виходячи з двору до корчми, по правій стороні руки стояла «ізба» стара. По колу вона була обкладена снопками, дах покритий поганенько. До неї вели двері на бігуні дерев'яному. В «ізбі» стояли двері з дощок простих на бігуні дерев'яному. При дверях була піч перехресна/хрестова з каміном простим. Тут же стояла груба кафельована стара. Під стінами були дві лавки з дерева колотого виготовлені. В «ізбі» було два малих віконечка.

У напрямку до річки, навпроти винниці, стояло ще два хліви, перекритих соломою, а перед ними стояло два добротних дубових корита.

Прямо та опосередковано пов'язаною із фільварком була поповецька корчма. Вона була побудована з дерева, а стіни виготовлені з колотих дилів, на кроквах «пошита» снопками. На в'їзних воротах встановлена хвіртка, що при потребі зачиняється. У снігах – двоє дверей «на вильот» з тертого дерева на бігунах дерев'яних. В «ізбі» чотири вікна, в яких квадратні шибки в дереві оправлені цілі в кількості 168, а решта – підлягають ремонту. Під стінами будівлі були поставлені три лавки на дерев'яних стовпчиках. Також тут же стояли два столи навхрест під дахом. В «ізбі» піч з комином кап'ястим, догори випровадженим. При ньому груба кафельована проста. Поруч груби стояли дві лавки. Цікаво, що стеля виготовлена з дощок, «тесаних під шнурок». На виході до комори з «ізби» стояли тесані з дощок двері на бігуні дерев'яному. З комори двері виводили на подвір'я теж через тесані двері на бігуні дерев'яному із засувом дерев'яним. Тут же розташовувалися двері внутрішні, які вели до халупки дерев'яної, де була піч з комином кап'ястим простим, при якій була кафельована груба. З цієї «ізби» були двері карчемні з дощок тесаних на

¹⁴ Оборона – обгороджена частина подвір'я з приміщеннями для худоби.

¹⁵ ДАТЮ, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 29 зв.

бігуні дерев'яному. Перед корчмою стояв шпихлер, снопками на кроквах пошитий. Тут стояли двері з тесаних добрих дощок із замком дерев'яним, на такому ж бігуні. Підлога в шпихлері була виготовлена з дилів дерев'яних. Обабіч корчми збудували льох, викопаний у землі, на стовпчиках, стіни тут були із землі, обпалені, шия з двох сторін обкладена, а зверху дилами накрита. До корчми відносилося й гумно, по периметру огорожене хворостом.

Цікавим є опис винниці. Вона розташовувалася над річкою Іквою, була обгороджена плотом з хворосту. Дах був виготовлений з соломи. При вході стояло двоє дверей «на вильот» з тертих дубових дощок з клямками. По лівій стороні стояли «ізва», обліплена глиною і хворостом огорожена. У ній одна піч хрестова проста з комином простим, при тій печі – друга піч з глини й каменю вимурована. Над цією «ізбою» сушарня для висушування солоду з дерева тесаного збудована. До неї можна було дістатися східцями з дерева, а в горі ці східці були вимуровані. В «ізбі» стеля з дерева колодого викладена. Тут було два малих віконця. В одній було чотири шибки, в іншій – без скла. У винниці було дві печі подвійні, з глини вибудованих. Документи фіксують тут велике корито (ємкість) для води над трубами дубовими. При цій винниці над річкою розташовувалася воловня, огорожена хворостом та покрита соломкою. Тут стояли двері з дощок тесаних на бігуні дерев'яному. Звідси йшов широкий дубовий жолоб на двох колодах дерев'яних, вздовж якого йшла підлога з дилів дерев'яних. Над річкою розташовувалися дві кринички, при яких був пліт з хворосту, два журавлі та одне добре відро для витягування води. Бачимо також серед технологічного оснащення винниці чотири ринви, якими при потребі могла проходити вода до самого приміщення винниці. Перед останньою стояв також жолоб.

При поповецькій винниці був реманент, що належав до «скарбу» (власникам). Серед реманенту названо котли гербові з кришками двома та трубами шістьма добрими, мідними, стояли три діжки, а четверта була вкопана в землю, спусти двовушні два, два черпаки, одна дерев'яна лійка та два відра¹⁶.

Стави, греблі, млини, мости. На основі документів можемо відновити стан означених об'єктів, що входили до структури фільваркових «будівель». Отже, в селі Попівці ще в середині XVІІІ ст. натрапляємо на став при самій річці Іква. Тут було дві

¹⁶ ДАТО, ф. 258, оп. 1, спр. 97, арк. 30.

греблі: одна на долині сусіднього села Кокорів з землі насипана зі спустом, виготовленим з дубового дерева, де був міст з дилів дубових; друга гребля за селом з потоками на млини. На цих потоках міст з дилів дубових, який вимагав ліпших підпор.

Млинів маємо два з дуба, побудовані у квадрат. Один з них покритий гонтом, прибитим цвяхами металевими, проте тут дах протікав. У цьому млині два камені і два фолюші, що потребують ремонту. Тут же необхідно було зміцнити водянні потоки млина. Справа у тому, що вода «втікала» прогнилими дошками і сила млина втрачалася. У млині стояли дерев'яні двері на бігуні з дерев'яним ключем та замком. Другий млин, снопами перекритий та побитий драницею, мав один камінь. При млині був фолюшик¹⁷, збудований з дерева під дахом гонтовим з ринвою з двома фолюшниками. До цього млина та фолюшника двері на бігунах дерев'яних з замками дерев'яними¹⁸.

Реманент і начиння в шпіхлері двірському: четверик дубовий (12 шт.); мірка кленова (2 шт.); сито берестове велике (1 шт.); лопата (1 шт.); стригунець (1 шт.)¹⁹.

Опис ланів, городів, садів, сінокосів, що належали до фільварку поповецького подаємо згідно з документом:

1. лан за стодолюю фільварковою, що називали Пузина;

2. лан за хатками до Комарина;

3. лан під липником, що називали Кругляк;

4. лан на Сторожинцях від комаринської греблі, над ставком половецьким;

5. нива за греблею комаринською²⁰.

Городи двірські виділено окремо:

1. город за пекарнею до церкви, огорожений плотом;

2. город за садом і воловнею, хворостом огорожений;

3. горідчик за воротами і садком, вище до церкви, хворостом огорожений²¹.

Сади двірські:

1. сад за шпіхлером, де росли груші, яблуні, сливи, черешні та вишні був загороджений;

2. сад за воловнею, де росли сливи, груші та яблуні, загороджений;

17 Фолюші, або валила, мали ступи, якими товкли сукию.

18 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 30 зв.

19 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 30 зв.

20 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 30 зв.

21 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 30 зв.

Сінокоси двірські:

1. сінокіс болотний навпроти пасіки мельника комаринського на косарів 10;

2. сінокіс на Рідкодубі, на якому стає дві стирти на 60 косарів;

3. сінокіс на Сторожиньцях понад ставом на 8 косарів²².

Поля орендовані становили незначний прибуток у фільварку:

1. поля під Радийовом залісецьким, на долині Цибовій (на 5 днів);

2. на острові навпроти комаринського млина (на 4 дні).

Сіножаті орендовані:

1. сіножать на острові, на болоті на 4 косарі;

2. на Рідкодубі на 25 косарів.

У структурі багатогалузевого господарства відповідне місце посідали пасіки. Вони розташовувалися на Липнику та на Острові²³. Обидві пасіки належали до відомства скарбового.

Відомо також про висів збіжжя озимого на 1767 р. В цьому році було висіяно більше 35 корців міри королівської жита озимого і більше 16 корців пшениці²⁴.

Повинності підданих поповецьких у документі прописані досить чітко. Цілодворищні відпрацьовували панщину від православних свят – від Юрія до Покрови по три дні; півдворищні по два дні. Від Покрови до Юрія цілодворищні по два дні, а півдворищні по одному дню панщини. Загородники як влітку, так і взимку відповідно до табеля щотижнево працювали.

Кожен, хто мав ґрунт був зобов'язаний відробляти заорки, оборки на панському ґрунті. Всі селяни відробляли зажинки, обжинки, закоски, обкоски, та дві толоки. Всі, хто мешкали в селі зобов'язані були відбувати шарварки щомісяця там, де «двір» скаже: тяглий (тобто той, хто мав тягло – робочу худобу) тяглом, піший (тобто той, хто не мав робочої худоби) – пішо. Крім тих місячних шарварків були ще й шарварки «гвалтовні» – відновлення гребель чи інші потреби у виході на працю.

Важливими й, безумовно, нелегкими обов'язками були такі з них: полоти пшеницю, підвертати сіно, огороджувати необхідні ділянки, ремонтувати хатинки, мочити коноплі, обробляти льон, садити капусту, поливати її, в разі дефекту двірської капусти селяни зобов'язані були висадити власну розсаду або за це жінка

22 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 30 зв.

23 Обидва топоніми (Липники та Острів) за браком відповідних джерел локалізувати не вдалося.

24 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 31.

мала один день без панщини відробити на користь фільварку.

Прядиво, що обраховувалося у мотках виносилося окремим обов'язком.

Цілдворищні та півдворищні зобов'язані були давати впродовж року курей та каплунів, що прописано було окремо.

Десятина бджолина виступала наступною складовою натуральної ренти. У пасічному господарстві селян Волині діяла низка заборон/монополь, через посередництво яких відбувалося збагачення власників фільварку. Наприклад, пересічному селянину заборонялося продавати продукти пасічництва за кордон; заборонялося без відома власника взагалі продавати вулики тощо. Феодали дбали про те, аби десятина не перетворилася на очкове²⁵, оскільки десятина давала більше прибутків²⁶.

Подорожчина мала свою специфіку для волинських земель. Вона мала, зрештою як і в інших регіонах, дві варіації. По-перше, можна було раз у рік при хороших погодніх умовах зі збіжжям відбувати у дорогу до Галичини – у Львів. По-друге, можливим було сплатити все в грошах, які йшли на витрати, понесені скарбом на транспортування збіжжя²⁷.

«На сторожу до двору» – таку назву мала інша повинність поповецьких селян (часто називають документи «сторожове»). Полягала вона у тому, що щодоби почергово представники громади села Попівці мали сторожувати добра скарбові. Таку повинність можна було замінити повинністю грошовою – у цьому випадку громада складала кошти й сплачувала їх сторожі. Відповідна охорона виставлялася під час спуску ставу також відповідно до «давнього звичаю»²⁸.

Місцевий мельник мав працювати на теслярських роботах («*siekiera góbi*») три дні в тиждень, сплачував він ще й «окольцизну» – по дванадцять злотих від каменю.

Побережник пильнував навколишні ліси відповідно до розпоряджень пана лісничого²⁹, він, як правило, і як про це суворо відзначено у документі, не міг бути задіяним до виконання ін-25 Очкове – грошовий податок від бджільництва. В тому випадку, коли господарство нараховувало менше десятка пнів – сплачувалось очкове (що могло бути представлено у грошовому еквіваленті)

26 Десятина – податок, який передбачав сплату з усього пасічного господарства десятини з кожного десятого пня.

27 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 31 зв.

28 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 31 зв.

29 Лісничий, як правило, був шляхтичем, на що ще раз звертає увагу документ виразом «пан лісничий».

ших приватних розпоряджень.

Пасічник у селі Попівці звільнявся, як і його попередник, від виконання усіх повинностей, взамін на що пильнував пасіку ді-дича.

Цікаво, що під час спусу ставу громада Попівців зобов'язана була викупити від «спустників» вісім цебрів риби відповідно до давньої конституції³⁰.

Ткачі, які мали власні верстати й виготовляли полотно зобов'язані були з двірського полотна виготовити п'ятдесят одну штуку без плати, за пересічний ткач міг отримати лишу мірку жита³¹. Всього перелік повинностей включав п'ятнадцять загальних пунктів, які вище викладені.

Зрештою, громада села Попівці сплачувала грошовий податок щороку: ратами (частинами) подимне, за парубків двох до війська, на сторожу до замку Олексинецького, на жовніврів до замку Олексинецького.

Демографічні характеристики селянства, їх зайнятість. В селі був п'ятдесят один господар, яких вказано імена та прізвиська/прізвища (в одних записах, а в інших – фігурував польський термін «familia»), імена їх синів та дочок, а також вік. Останні рубрики документу для волинських інвентарів можна вважати рідкістю.

У документі позначено п'ятдесят один господар, до яких слід додати сім'ї п'ятьох глав родин, які опинилися поза підрахунками, що добре простежується у документі. Таким чином, маємо всього п'ятдесят шість господарів. У їх родинх нараховано нами 58 синів (в тому числі у документі відзначено одружених) та 49 дочок. Про дружин господарів не маємо жодної інформації, хоч гіпотетично у кожного господаря вони мали би бути. Таким чином, до 56 господарів додаємо стільки ж господинь та їх дітей (всього 107) й отримуємо цифру 219 мешканців. Ця цифра, безперечно, є умовною, але дає можливість скласти уявлення про приблизну кількість населення пересічного середньостатистичного волинського села середини та другої половини XVIII ст. Найменшою була дівчинка Кася, якій на момент складання документу виповнилося чверть року і яка стала третьою дитиною у сім'ї Семена Ткача³². Найстаршу дитину встановити не вдалося, оскільки маємо серед групи дітей кілька одружених хлопців, вік

30 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 31 зв. Укладач інвентаря апелює до однієї із постанов сейму Речі Посполитої.

31 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 32.

32 ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 32 зв. – 33.

яких вже не вказувався. Вцілому серед дітей поширеними були такі українські імена як: Іван, Василь, Семен, Федько, Параска, Мартоха, Маруся, Марина тощо. В сім'ях спостерігаємо від однієї до п'яťох дітей максимум. Окремі сім'ї документально зафіксовані без нащадків.

Отже, значний інтерес становлять й прізвиська/прізвища, що дають більш-менш добрі можливості для відтворення зайнятості населення села Попівці різними ремісничими професіями. Вдалося знайти такі з них: три ткачі (Василь Ткач, Тимко Мусат Ткач, Демко Небожик Ткач), два шевці (Андрій Швець, Яцько Швець), один гарбар³³ (Іван Гарбар), один мельник (Павло Мельник), один кушнір (Іван Кушнір), один коваль (Федько Коваль). Таке, на перший погляд, незначне коло ремісників могло забезпечувати найнеобхідніші потреби населення цього села. Інші потреби могли реалізовуватися в Олексинці як міському центрі ключа. При цьому необхідно зважити на те, що усі мешканці села були зайняті у сфері сільськогосподарських робіт, що й становило основне їх заняття.

У селі мешкав Іван, зять гуменного. Гуменний, очевидно, мешкав за межами цього села й представляв фільваркову адміністрацію. Серед мешканців села натрапляємо на зятя присяглого старого³⁴. Окремо в селі представлена челядь або слуги: Франко парубок, пастухи (Михалко Пастух та Сидор Пастух), коморники. Більш заможні селяни, до яких відноситься місцевий коваль, могли мати коморників^{35,35}.

Фільварки Волині у селах, аналогічно як і в містах регіону, мали власне архітектурне обличчя, яке не завжди привертало увагу дослідників, мало їх цікавило. Дерев'яна забудова не дійшла й не могла дійти до наших днів в повному своєму обсязі. Бодай частково це можливо зробити на основі окремих документальних свідчень джерел. Волинь стала тим воеводством, у

33 Гарбар – ремісник, що займався вичинкою хутра зі шкіри та шнє хутрянй вироби.

34 Присяжні або лавники були помічниками вїта, з ним розглядали і кримінальні, і цивільні справи. В обов'язки цих осіб входило стеження за порядком, спокоєм та безпекою мешканців міста, облік мешканців та житлових будівель, збирання податків, контроль за виконанням підданими повинностей на користь пана.

35 Коморники – найбільша верства населення, особи, які не мали власного житла, а тому наймали у більш заможних поселенн комори – рублені та обмазані глиною сараї, хижі та ін. більшість з них поступово потрапляли в особисту чи земельну залежність.

якому ще у другій половині XVIII ст. міцно трималися традиції ренти у вигляді відробітку, натурального податку та грошового чиншу. Всі вони у поєднанні давали шалені прибутки їх власникам – у 1767 р. прибуток від села Попівці становив 5059 злотих (див. таблицю 1). Багатогалузевий господарський комплекс став складним механізмом, злагоджена робота якого лягала на плечі пересічних волинських селян.

Таблиця 1

Summariusz intraty wsi Popowiec³⁶

	Złotę	Groszy	Szelagi
64 dni ciągłych na tydzień latem a tygodni 23 / 1472 dni	736	-	-
42 dni ciągłych na tydzień zimą a tygodni 29 / 1218 dni	609	-	-
41 dni pieszych na tydzień latem a tygodni 23 / 943 dni	251	14	-
26 dni pieszych na tydzień zimą a tygodni 29 / 754 dni	201	2	-
3 dni mielniczych na tydzień a na rok 156 dni	78	-	-
48 dni ciągłych na rok zaorków oborków a gr. 15	24	-	-
12 dni pieszych na rok zaorków oborków a gr. 8	3	6	-
78 dni zakosków obkosków na rok cały a gr. 8	20	24	-
78 dni zażyneków obżyneków na rok cały a gr. 8	20	24	-
78 dni tłok na rok cały a gr. 8	20	24	-

³⁶ Таблиця відтворена на основі таблиці у документі: ДАТО, ф. 258, оп.1, спр. 97, арк. 35 зв.

480 dni na rok szarwarków z których do reparowania grobel peszo 162 a gr. 15 reparowania grobel ciągłych dni 78 a gr. 8	81 20	- 24	- -
33 kur czynszowych a gr. 10	11		
32 kapłonów czynszowych a gr. 15	16		
170 sztuk jajec kurzych a szeląg 1	1	26	2
65 motków do przędzy z przędzy dworskiego a gr. 12	26	-	-
Paratis czynszu	56	-	-
Paratis okolszczyzny od mielnika	36	-	-
Paratis podorożczyzny	143	-	-
46 dni do oplewienia lub inney iakiey roboty pieszey exceptu mielnika, pobereżnika y czynszowych a gr. 8	12	8	-
Składki do parobków dwóch dawnym zwyczajem od całej gromady popowieckiey	16	-	-
Składki na stroża zamkowego od gromady całej	7	-	-
Na garnizon zamkowy dawnym zwyczajem od całej gromady	27	10	-
Za dziesięć sianożęci pustych	30	-	-
Tkaczów w Popowcach czterech z których każdy według dawnego zwyczaju polpółsetka płatna lub oa warsztatu po złotych dwa zapłacić redukującą intratę	8	-	-
Arędy browarney z okolszczyzną przez arędarza płacić się mającą poczyniający się tak w Popowcach, iako y Kokorowie nř rok cały	2600	-	-
Z Popowiec in summa intraty	5059	12	2